

**Przemysław Józef Góra**, *Diritti e doveri derivanti dalla vocazione al matrimonio e alla famiglia nella legislazione sinodale polacca dopo il 1983*, Pontificia Universitas Sanctis Crucis. Facultas Iuris Canonici. Thesis ad Doctoratum in Iure Canonico totaliter edita, Łódź 2008, 165 s.

Monografia niniejsza jest publikacją rozprawy doktorskiej z prawa małżeńskiego, napisanej na Wydziale Prawa Kanonicznego Papieskiego Uniwersytetu Świętego Krzyża w Rzymie, pod kierunkiem promotora prof. dr. Hectora Franceschiego. Podejmuje ona ważne zagadnienie, mieszczące się w nurcie myśli małżeńskiej konstytucji *Gaudium et spes*, oznaczonej tytułem: „Troska o godność małżeństwa i rodziny” (p. 47-52). Uwagę potencjalnego czytelnika przyciąga wybór aktualnego tematu – zwłaszcza dzisiaj, w czasach pogłębiającego się kryzysu wymienionych instytucji. Dość przypomnieć, że kontekst owego kryzysu stał się okazją do wygłoszenia przez Benedykta XVI w *Przemówieniu do Roty Rzymskiej* z 2011 roku precedensowego apelu do wszystkich duszpasterzy (a nie tylko pracowników wymiaru sprawiedliwości): „W tej perspektywie – mówił papież – wydaje się, że ważną rzeczą jest wyraźniejsze uświadomienie sobie **odpowiedzialności duszpasterzy** w tej materii. Prawo kanoniczne w ogóle, a zwłaszcza prawo małżeńskie i procesowe wymagają z pewnością szczególnego przygotowania, ale znajomość podstawowych, a także konkretnych i praktycznych aspektów prawa kanonicznego, odnoszących się do własnych funkcji, stanowi pierwszorzędną potrzebę formacyjną dla wszystkich zaangażowanych w duszpasterstwo, zwłaszcza w duszpasterstwo rodzinne [podkr. – A.P.]”. O dobrym rozpoznaniu niniejszej optyki prawno-pastoralnej i zaplanowanym wpisaniu się autora w soborowy paradygmat teologii pastoralnej – ujęty precyzyjnie przez Jana Pawła II w proklamacji: rodzina jest „pierwszą «drogą Kościoła»” (*List do Rodzin*, 13) – świadczą słowa o skoncentrowaniu uwagi badawczej na prawach i obowiązkach, które wynikają z przyrodzonego powołania osoby ludzkiej do małżeństwa i rodziny (s. 13). Szczegółowy zakres przedmiotowy badań wyznacza zdanie z pierwszej strony wstępu. Czytelnik dowiadyuje się, że przedmiotem pracy jest naukowa refleksja nad nauczaniem Kościoła odnoszącym się do praw i obowiązków małżeńskich i rodzinnych poprzez analizę „bezpośrednich i konkretnych wskazań normatywnych i pastoralnych w polskim prawodawstwie synodalnym, począwszy od roku 1983” (s. 7). Obok II Synodu Plenarnego (1991-1999) w polu zainteresowania autora znalazły się uchwały ponad 20 synodów – począwszy od Synodu Lubelskiego (1985), na Synodach Łomżyńskim i Opolskim skończywszy (2005). Umiejętne osadzenie badań we współczesnej doktrynie Kościoła – a przede wszystkim: zaakcentowanie roli nauki *de matrimonio et familia* Soboru Watykańskiego II, wyeksponowanie pojęcia *foedus* w opisie małżeństwa, zakreślenie perspektyw *matrimonium in fieri* i *matrimonium in facto esse* oraz immanencji małżeństwa i rodziny, w końcu zidentyfikowanie wszystkich podmiotów odpowiedzialnych za ochronę, promocję i pełną realizację tytułowych praw i obowiązków (w tym także państwa) – jest dobrym prognostykiem, gdy idzie o osiągnięcie podstawowego celu badawczego zakreślonego tytułem (zob. zakończenie, s. 151; *nota bene* te „wstępne” prognozy byłyby jeszcze bardziej optymistyczne, gdyby pojawiły się również cele szczegółowe czy hipotezy robocze, a tych na próżno szukać we wstępie pracy). Wypada też stwierdzić pełną zgodność tematu z treścią opracowania. Pozostaje jednak pytanie, czy słuszne było

„zatrzymanie się” w tytule książki na cezurze roku 1983, bez „domknięcia” perspektywy czasowej rokiem 2005. Pytanie jest oczywiście retoryczne. I nie chodzi tylko o spełnienie elementarnego – w tego typu pracach naukowych – wymogu: dokładnego podania okresu, który objęły badania. Przemysław Józef Góra we wstępie i zakończeniu (s. 10, 154) słusznie (!) podkreśla wpływ na aktywność synodów (w przedmiotowym zakresie) „polskiego” kontekstu historycznego. Chodzi o okres komunizmu przed rokiem 1989 – z jednej strony i okres „zagospodarowywania” wolności po roku 1989 – z drugiej strony. A skoro związanym z tym ostatnim odcinkiem zagrożeniom (typu: „relatywizm etyczny”, ideologia *gender* i tym podobnym) autor poświęca stosunkowo mało uwagi (a szkoda, bo zagrożenia te zostały chyba rozpoznane przez biskupów polskich!), to tym bardziej w jego „interesie” było zamknięcie przedziału czasowego badań rokiem 2005 (rok ogłoszenia uchwał synodów diecezji: łomżyńskiej i opolskiej). Końcówka tytułu powinna zatem brzmieć: *Diritti e doveri derivanti dalla vocazione al matrimonio e alla famiglia nella legislazione sinodale polacca... negli anni 1983-2005*.

Książka zawiera spis treści (s. 3-8), wykaz skrótów (s. 6), wstęp (s. 7-11), cztery rozdziały (s. 13-149), zakończenie (s. 151-154) oraz bibliografię (s. 155-165). Dobrym rozwiązaniem okazało się zaopatrzenie kolejnych segmentów monografii we wprowadzenia; niestety, podobna decyzja nie dotyczyła częściowych podsumowań badań. Zredagowanie wniosków w końcu każdego rozdziału dałoby wymierne korzyści. Owszem, merytoryczny przekaz narracji zyskałby na wyrazistości, gdyby autor zechciał „na bieżąco” zapoznawać czytelnika nie tylko ze szczegółowym projektem, ale i rezultatami kolejnych etapów badawczych. Poza tym, przyjmując to rozwiązanie, można było łatwo zneutralizować nasuwającą się uwagę krytyczną, że czytelnik nie jest optymalnie zapoznawany z rezultatami pracy badawczej (wyniki badań w samym zakończeniu przedstawia się zbyt lakonicznie). Struktura monografii jest przemyślana i umiejętnie uzasadniona we wstępie. O dobrym zaplanowaniu badań świadczy układ pracy, a mianowicie: (1) poprawna konstrukcja wstępu (z jednym wszak zastrzeżeniem: choć autor podkreśla rolę metodologii, nie wiecieć czemu nie informuje o stosowanych metodach badawczych); (2) udany podział na rozdziały (z ważnym rozdziałem pierwszym, stanowiącym doktrynalną ośnowę dla eksplikacji tytułowych praw i obowiązków w trzech kolejnych płaszczyznach tematycznych: „przygotowania i celebracji małżeństwa”, „powołania do rodziny” oraz „nieregularnych sytuacji małżeńskich”); (3) zredagowane zgodnie z przyjętymi zasadami zakończenie. Godny podkreślenia rys planowości w dociekaniach autora uwypukla dodatkowo metodyczne i kompetentne podejście do źródeł i literatury. W skrupulatnej ocenie: można mówić o należyтым udokumentowaniu badań źródłami i odpowiednio dobranej, choć nie imponującej w swych rozmiarach, literaturze.

Ekspozycja tytułowej problematyki obejmuje dwa komplementarne wymiary nauki Kościoła o małżeństwie i rodzinie; pierwszy stanowi triada: magisterium soborowe – magisterium papieskie – normy *Kodeksu prawa kanonicznego* (1983), drugi – ustawodawstwo synodów polskich (w przedziale czasowym 1983-2005). Rozdział pierwszy (s. 13-49), w którym dobrze rozpoznano „punkty zwrotne” odnowionej doktryny małżeńskiej (może z jednym wyjątkiem: zbyt słabego zaakcentowania wagi myśli personalistycznej, czego ilustracją jest „spóźniona” konstatacja ze s. 20), autor rozpoczyna ważnym stwierdzeniem: prawa i obowiązki małżeńskie trzeba postrzegać jako przynależne do katalogu praw i obowiązków podstawowych, co więcej, należy im przyznać walor kryterium hermeneutycznego w badaniu tych ostatnich (s. 13; por. M.F. Pompedda). Inna trafna uwaga natury metodologicznej dotyczy respektowania linii demarkacyjnej między obszarem teologiczno-pastoralnym a obszarem unormowań *stricte* prawnych. Chodzi zwłaszcza o odróżnianie zadań (*compiti*) w tekstach magisterialnych od obowiązków (*doveri*) w znaczeniu

prawnym (s. 14), a w szczegółowym zakresie *iura et officia matrimonialia* – obowiązków istotnych od nieistotnych (s. 14, 152). Słuszne uwypuklenie centralnego miejsca miłości małżeńskiej określiło kształt jednostek tematycznych w pierwszej i drugiej odsłonie tego rozdziału. Tylko w analizie norm kodeksowych (KPK) autor – mimo że stara się, jak oznajmia, podążać tropem idei „szkoły Navarry” (głównie Pedro-Juana Viladricha) – nie zechciał szerzej rozwinąć tego wątku (choć trudno tu formułować poważny zarzut, to brakiem konsekwencji jest pominięcie problemu prawnego znaczenia miłości małżeńskiej; pewną tego namiastką są skromne uwagi na s. 49). Zastosowany w badaniu tytułowych praw i obowiązków schemat (komunia małżeńska – zrodzenie potomstwa – wychowanie potomstwa – komunია rodzinna) – wdrożony w punkcie drugim rozdziału (z nieco sztucznie zmienioną kolejnością, czego bynajmniej nie uzasadnia całkowicie zbędny dopisek w intytulacji: *sulla famiglia*), a niepowielony w punkcie trzecim – należy uznać za właściwe rozwiązanie. Dziwi jednak nieobecność ostatniego ogniwa wymienionego schematu w prezentacji nauki soborowej. Tak samo może zaskakiwać brak szerszego nawiązania do sztandarowego pojęcia doktryny małżeńskiej Vaticanum II i niewydrobienie jednostki tematycznej: *La paternità... responsabile*, a to w sytuacji, gdy temat ten pojawia się w analizie nauki *Familiaris consortio* (p. 2.3.1). Skrótowe – z założenia – ujęcie przedmiotowej problematyki w płaszczyźnie prawnokanonicznej ogólnie można uznać za udane. Trzeba wszak zapytać, czy w rozwinięciu tematu autor nie powinien zaproponować jakiegoś syntetycznego ujęcia rozproszonych norm kodeksowego prawa rodzinnego (zob. A. Pastwa, *Promocja rodziny w prawie kanonicznym. Uwagi na kanwie § 1 kan. 226 KPK*, Studia Pastoralne 7 (2011), s. 398-408). Zamiast tego czytelnik musi się zadowolić założonym we wstępie minimum: przedstawienia wierności, nierozzerwalności i jedności jako prawobowiązków małżeńskich i rodzinnych (s. 9).

Rozdział drugi (s. 51-77), poświęcony analizie obowiązków (i praw) w zakresie przygotowania i celebracji małżeństwa, otwiera powołanie (dopiero w tym miejscu!) odnośnych norm KPK. Nie bez kozery. Wyznaczały one bowiem kierunek uregulowań polskiego prawodawstwa partykularnego: czy to *Instrukcji Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* z dnia 5 września 1986 r. (w przyp. 8 podano niepełną nazwę instrukcji, a w wykazie źródeł w ogóle jej nie odnotowano), czy też dokumentów II Polskiego Synodu Plenarnego, czy wreszcie statutów synodów diecezjalnych. „Celem studium tego rozdziału – sygnalizuje zaraz na początku autor – jest analiza norm i wskazań polskich dokumentów synodalnych, które odnoszą się do sakramentu małżeństwa” (s. 51). Wkroczenie w główny nurt narracji dało autorowi asumpt do tego, by rozszerzyć „podmiotowe” pole refleksji, a konkretnie wyjść poza krąg samych tylko małżonków/rodziców. Tytułowymi prawami i obowiązkami są wszak objęci duszpasterze i inne osoby, które współdziałają w wyznaczonym obszarze prawno-pastoralnym. Z kolei – merytorycznie – płaszczyznę badań zdeterminował paradygmat przygotowania do życia w małżeństwie i rodzinie określony w adhortacji *Familiaris consortio*. Interesujące analizy, prowadzone w kolejnych punktach rozdziału – o przygotowaniu dalszym, bliższym i bezpośrednim – zostają dopełnione kompetentnym opisem: instytucji zaręczyn (w tytule *Alcune indicazioni dell'Episcopato Polacco circa il fidanzamento* pierwsze słowo jest niepotrzebne), liturgii zaślubin oraz celebracji małżeństwa konkordatowego. Dyskurs autora w tym segmencie pracy zostaje wzbogacony częstymi nawiązaniem do włoskiego prawa partykularnego (z przywoływaniem innych/lepszych rozwiązań zawartych w dokumencie Konferencji Episkopatu Włoch: *Direttorio di Pastorale Familiare per la Chiesa in Italia...* z 1993 roku; w wykazie źródeł owo dyrektorium omyłkowo zostało umieszczone pośród uniwersalnych źródeł prawa).

Powołanie do życia w rodzinie to kolejny obszar analiz, w którym kompleksowe oświetlenia domagają się tytułowe prawa i obowiązki. Toteż w rozdziale trzecim (s. 79-120) ze wszech miar zasadne było skoncentrowanie uwagi na relacji: małżonkowie (rodzice) – potomstwo, ze szczególnym zaakcentowaniem praw dziecka. Jednocześnie wart odnotowania jest wyraźnie sformułowany zamysł autorski, by – operując syntezą – nie zawęzić perspektywy badań. Już w prezentacji założeń badawczych autor słusznie zauważa, że skuteczna realizacja mnogiej aktywności (wielu podmiotów) na polu duszpasterstwa rodzinnego wymaga także pozytywnych działań ze strony państwa. Chodzi o działania ukierunkowane na ochronę i promocję wartości rodziny. Dość przypomnieć ważny passus *Karty Praw Rodziny*: „społeczeństwo, a w szczególności państwo i organizacje międzynarodowe, winny czynić wszystko co możliwe celem zabezpieczenia wszelkiej pomocy – politycznej, ekonomicznej, społecznej i prawnej – niezbędnej do umocnienia jedności i stabilności rodziny, tak aby mogła ona sprostać swym specyficznym zadaniom” (wstęp, I). Obok cytowanego dokumentu punktem odniesienia w analizie prawnoduszpasterskich wskazań synodów polskich słusznie uczyniono *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin* z 2003 roku (*nota bene* dziwi, że autor nie miał sposobności, by „sięgnąć” po ten dokument w poprzednim rozdziale, choćby przy omawianiu zasad przygotowania bliższego do małżeństwa). Nie zabrakło też odniesień do przedmiotowych uregulowań w polskim prawie cywilnym – z zasadnym powoływaniem artykułów *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego* (co ciekawe, nigdzie – ani w przypisach, ani nawet w wykazie źródeł – nie pojawia się oryginalna: polska nazwa dokumentu). W kolejnych odsonach autor zajmuje się prawami-obowiązkami dotyczącymi: przyjęcia i troski o dzieci oraz ich integralnego wychowania (fizycznego, społecznego, intelektualnego, religijnego; *nota bene* wychowanie moralne nie jest wyodrębnione, co tym razem wiąże się z początkową refleksją na temat wychowania do miłości; natomiast za ewidentną niekonsekwencję metodyczną należy uznać częste w pracy podejmowanie tematu wychowania moralnego po wychowaniu religijnym). Następnie czytelnik zostaje zapoznany z problematyką praw i obowiązków dzieci, praw i obowiązków duszpasterzy oraz odpowiedzialności państwa w zakresie kreowania właściwej polityki rodzinnej. Rozdział zamykają analizy świadczące o dużym zaangażowaniu synodów polskich na rzecz rodziny, na przykład w organizacji katechezy rodzinnej, stworzeniu systemu poradnictwa małżeńsko-rodzinnego, wspieraniu ruchów i wspólnot rodzinnych.

W rozdziale czwartym (s. 121-154) autor, wyraźnie zainspirowany ważnym fragmentem adhortacji *Familiaris consortio* (p. 79-84) tudzież odnośnymi passusami monografii swego promotora (H. Franceschi, *La pastorale familiare in alcuni casi difficili*, Roma 2006), podejmuje temat *Praw i obowiązków duszpasterzy i wiernych w odniesieniu do nieregularnych sytuacji małżeńskich ... w magisterium Kościoła i polskim ustawodawstwie synodalnym* (tłum. – A.P.). Dziwić może autorska decyzja dotycząca ostatniego członu niniejszego tytułu. Otóż nie powielono – paralelnie – końcówki tytułu dwóch poprzednich rozdziałów: *nei documenti sinodali polacchi*. Już pobieżna lektura tej części pracy ujawnia intencjonalność (słuszność?) tego zabiegu, kiedy okazuje się, że gros prowadzonych tu analiz sytuuje się poza płaszczyzną polskiego prawa partykularnego (uregulowań synodalnych). Taki zresztą sygnał otrzymuje czytelnik zaraz na początku, gdy zauważa inną – wyraźnie odbiegającą od wcześniejszych – redakcję wprowadzenia. Inną, nie znaczy gorszą. Wręcz przeciwnie, widać dopracowane podejście metodologiczne, przejawiające się w: (1) wyciszeniu za *Familiaris consortio* wspomnianych „sytuacji nieregularnych” (z istotną wzmianką, że nie jest to, bo nie może być, wyciszenie taksatywne); (2) przedstawieniu trzech kryteriów, wokół których ogniskuje się cała problematyka „sytuacji nieregularnych” (odrzućcie instytucji małżeństwa, odrzućcie zasady absolutnej

nierozdzielności małżeństwa ochrzczonej i sakramentu oraz odrzucenie nierozzerwalności małżeństwa); (3) prezentacji „miejsc źródłowych” w siedmiu dokumentach kościelnych (tylko siódmy dokument – przywołane wcześniej dyktando – jest dokumentem polskim); tu po raz pierwszy pojawia się *Katechizm Kościoła katolickiego* (z przywołaniem punktu 2390), a także dokumenty Kongregacji Nauki Wiary z 1994 roku i Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych z 2000 roku, deklarujące autowykluczenie z Komunii sakramentalnej osób rozwiedzionych, które żyją w nowych związkach. Udane roztrząsanie w kolejnych punktach problemów związanych z „nieregularnymi sytuacjami małżeńskimi” (zakończone krótkim porównaniem regulacji dwóch dyktand: włoskiego i polskiego – i krytyczną uwagą wobec tego ostatniego: *non spiega sufficientemente il comportamento della comunità cristiana di fronte a tali persone* na s. 135-136) tudzież rozpoznanie możliwości i ograniczeń w tej materii (w dwóch kolejnych punktach) ostatecznie prowadzi autora do zbadania – już na gruncie polskiego ustawodawstwa synodalnego – kwestii roztoczenia opieki duszpasterskiej nad osobami pozostającymi w „sytuacjach nieregularnych”.

Prezentowana książka, mimo zaznaczonych wcześniej uwag krytycznych, warta jest uważnej lektury. Jej zaletą jest trafność wyboru problematyki związanej z realizacją powołania do życia w małżeństwie i rodzinie. Opinia ta znajduje potwierdzenie we współczesnym nauczaniu Kościoła *de matrimonio et familia* – z obserwowanym dziś wzrostem częstotliwości wystąpień papieskich w obronie instytucji małżeństwa i rodziny. Wartość poznawcza pracy przesądza o tym, że książkę śmiało można polecać nie tylko znawcom prawa kanonicznego.

**Ks. Andrzej Pastwa**

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 46,1 (2013), s. 226-228

**Andrzej Piwowar**, *Greka Nowego Testamentu. Gramatyka*, Kielce 2010, 590 s. (Biblioteka „Verbum Vitae” t. 1).

Poznanie języków biblijnych zdaje się być w ostatnich latach coraz popularniejsze. Skutkiem tego (a zapewne po części także przyczyną) jest ukazanie się kilku książek pomocnych w nauce hebrajskiego czy greki. Wśród nich znajduje się *Greka Nowego Testamentu. Gramatyka* autorstwa księdza Andrzeja Piwowara. Jak czytamy w *Przedmowie*, jest to podręcznik do nauki greki nowotestamentalnej. Zawiera więc nie tylko opracowanie zagadnień gramatycznych, ale także ćwiczenia mające sprawdzać nabyte umiejętności.

Tytuł książki odpowiada podręcznikowi, stanowiącemu podstawę dla jej opracowania. Autor bowiem zaznacza w *Przedmowie*, że układ treści, słowniczek i podstawowe ćwiczenia przejął z podręcznika Jamesa Swetnama *Il greco del Nuovo Testamento*. Mamy zatem do czynienia z opracowaniem obszernym i szczegółowym, dogłębnie przedstawiającym niuanse greki *koine*. W tym miejscu warto dodać, że wskazana publikacja wzorcowa jest tłumaczeniem oryginału, który ukazał się po raz pierwszy przed dwoma dekadami, zatytułowanego precyzyjnie: *An Introduction to the Study of New Testament Greek. Part One: Morphology. Volume I: Lessons. Volume II: Key, Lists, Paradigms, Indices*, Roma 1992.